נלמדת ממנה שתהיה באותו יום, ולדברי תוס׳ החידוש הוא בשחיטה עצמה (טהרת הקודש; שפת אמת מנחות כ,ב). אלא שיש מקום לדיוק הפוך: לשון הווה "ביום שאתה זובח... ביום שאי אתה זובח" (ולא "ביום שזבחת... ביום שלא זבחת") משמעה שיש **יום** שבו **לעולם** אינך זובח, ולפי תוס׳ יש לפרשו, שיש **חלק מהיום** שבו אינך זובח ומקריב, דהיינו מתחילת שקיעה ואילך.

קושי נוסף עולה מהברייתא בעמ׳ ב: "קדשים הנאכלין לשני ימים מחשבין בדמן **משתשקע החמה**... ובבשרן **משתשקע החמה** של שני ימים". לגבי בשרן אין ספק שהכוונה לסוף היום, וממילא משמע שכך גם לגבי הדם. תוס׳ התקשו בזה[20], ותירצו שהברייתא נקטה לשון זו באופן אחיד משום הבשר, ובליקוטי הלכות כתב שזהו דוחק גדול.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהל׳ מעשה הקרבנות (ד,א) פוסק: "כל הקרבנות אין מקריבין אותן אלא ביום, שנאמר ׳ביום צוותו׳... לפיכך אין שוחטין זבחים אלא ביום. ואין זורקין דמים אלא **ביום השחיטה**, שנאמר ׳ביום הקריבו את זבחו׳, **ביום הזביחה תהיה ההקרבה**, וכיון ששקעה החמה נפסל הדם". הדגש בדבריו הוא על כך שהדם יזרק ביום השחיטה, כדעת רש"י (קרן אורה; אך בליקוטי הלכות פירש ברמב"ם כפירושו הראשון של תוס׳ הנ"ל).

שאלת תוס׳ על רש"י, מה החידוש בכך לדעה שלינה מועילה בראש המזבח, מתעצמת על שיטת הרמב"ם, שפסק כדעה זו (הל׳ פסולי המוקדשין ג,יא). ויש ליישב על פי מה שתירצו באחרונים הנ"ל את שיטת רש"י, שלפסול בשקיעה יש השלכות נוספות.

בהל׳ פסולי המוקדשין (א,לז) כתב הרמב"ם: "ודם ששקעה עליו חמה ולא נזרק – נפסל הזבח, **ואם זרקו לא הורצה**". לכאורה ניתן ללמוד מדבריו שמיד בשקיעת החמה, עוד בבין השמשות, אנו מחשיבים את הדם כפסול בוודאי, ועל בעליו להביא קרבן חדש (כך משתמע בחזון יחזקאל בחידושיו לגמ׳ כאן). ברם, דרכו של הרמב"ם להזכיר את שקיעת החמה כציון לסוף היום, בלי להיכנס לדיוק הדברים בבין השמשות (עיין הל׳ איסורי ביאה ו,טו; שמיטה ויובל ט,ד; פסולי המוקדשין יח,י), ונראה שסמך על דבריו בהלכות שבת (ה,ד), שם ביאר את דיני בין השמשות, ש"דנין בו להחמיר בכל מקום". ומכיוון שדנים להחמיר – יש לחוש שמא הורצה, ולא יביא קרבן חדש, מחשש חולין בעזרה (עיין בהל׳ שגגות יא,ב, על מי שמסופק אם חייב קרבן).

סיכום

בגמ׳ למדו מפסוק שדם נפסל בשקיעת החמה, ובראשונים נאמרו כמה פירושים בחידוש זה: א. רש"י והרמב"ם: זריקת הדם צריכה להעשות ביום השחיטה, וממילא בתום יום השחיטה הדם נפסל. אמנם בלאו הכי יפסל בלינה, אבל לפסול בשקיעה כמה השלכות נוספות, כגון שניתן לשפוך את הדם לאמה מיד. ב. פירוש ראשון בתוס׳: עצם פסול לינה מפורש בתורה בחלב בלבד, ומפסוק זה למדנו להרחיבו גם לדם. ג. פירוש שני בתוס׳: הדם נפסל בתחילת השקיעה, למרות שזמן זה נחשב יום בשאר דיני התורה (לשיטה שיש שתי שקיעות, ורק כשעה לאחר העלמות השמש מהעין מתחיל בין השמשות). שיטה זו מוקשית מכמה צדדים, וכמה ראיות בגמ׳ לכך שאין הדם נפסל עד סוף היום, וגם מהראשונים שנקטו בשיטה זו של ׳שתי שקיעות׳ יש שחלקו עליה (ר"ת; ראבי"ה). לדעה נוספת בתוס׳, מדאורייתא אין הדם נפסל עד סוף היום, אבל מדרבנן פסלוהו מתחילת השקיעה, בפסח (תוס׳ כאן) או בכל השנה (תוס׳ במנחות).

מערכה קכט. זמני מצוות השלמים: אימתי הם נאכלים, מתי נעשים נותר, ומתי נשרפים פסוליהם (נו,ב)

השלמים נאכלים ביום הקרבתם ולמחרתו עד שקיעת השמש, ככתוב: "ובשר זבח תודת שלמיו... ואם נדר או נדבה זבח קרבנו ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת והנותר ממנו יאכל" (ויקרא ז,טו-טז). לגבי היום השלישי אומרת התורה שלוש הלכות: א. מצוה לשרוף את הנותר בו, "והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף" (פס׳ יז שם). ב. דין הפיגול, דהיינו שאם בשעת הקרבתם חשב לאוכלם ביום השלישי – נתפגל הקרבן (פס׳ יח). ג. דין הנותר, שאם אכלו ביום השלישי – חייב כרת במזיד וחטאת בשוגג (ויקרא יט,ח, עיין ברש"י שם ובגמ׳ לעיל כח,ב).

יש לברר כמה שאלות על זמני מצוות אלו: האם קיימת מצוה להקדים את אכילת השלמים ליום הראשון דווקא? והאם דיני היום השלישי נאמרו גם על הלילה שלפניו, אור לשלישי? ומה באשר לשריפת שאר פסולי המוקדשין בלילה?

הדיון על זמן האכילה וחלות הפיגול והנותר נוגע גם

20. קושייתם מנוסחת באופן אחר, שר"ת הבחין בין "משתשקע החמה", שלדעתו הכוונה לסוף השקיעה, לבין "שקיעת החמה", שהיא תחילת השקיעה, ולכן הקשו על הלשון "משתשקע" לגבי הדם. במרומי שדה כתב שלדעת תוס׳ פסול הדם בתחילת השקיעה אינו אלא לכתחילה, כמו עשה דהשלמה, וסבר ליישב בזה את קושיות בעל שאגת אריה; ותמוה, שמדברי תוס׳ כאן מוכח שסוברים שזמן זה מעכב והמחשבה עליו מפגלת.

לשאר קדשים קלים הנאכלים לשני ימים ולילה, פרט לתודה ואיל נזיר הנאכלים ליום אחד. הדיון על זמן שריפת פסולי המוקדשין נוגע לכל הקרבנות.

זמן אכילתם לכתחילה – האם ביום הראשון דווקא?

בספרא צו (פרק יב,יא), על הפסוק "ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת והנותר ממנו יאכל", נאמר: "ביום הקריבו את זבחו יאכל – **מצוה לאכול ממנו ביום הראשון.** יכול כולו? תלמוד לומר 'וממחרת'. אי 'וממחרת', יכול מצוה לאוכלו לשני ימים? ת"ל 'והנותר', אם הותיר – הותיר". מכאן למד הרמב"ן בפירושו שם, שמצוה לאכול את כל הקרבן ביום הראשון, ורק אם נותר במקרה – מותר לאוכלו גם למחרת[1]. כדעה זו נקט גם רבנו פרץ המובא בשטמ"ק כאן (אות ח)[2]. כמה טעמים אפשריים לדין זה: "זריזין מקדימין למצוות" ('עשירית האיפה' על הספרא שם); חשש שמא הקרבן יבוא לידי נותר; ביום הראשון הקרבן טרי וטעים יותר, והקרבנות צריכים להאכל בדרך כבוד (לא רק במתנות כהונה אלא אף באכילת הבעלים בקדשים קלים, עיין רש"י פסחים פו,א ד"ה אין מפטירין). יש הולכים בדרך דומה, ומפרשים שמצוה לאכול לפחות כזית מן הקרבן ביום הראשון, אבל מותר לכתחילה להשאיר חלק ממנו ליום השני (קרבן אהרן ועזרת כהנים על הספרא שם).

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות י,ו) פוסק: "השלמים נאכלים ביום הזביחה וכל הלילה וכל יום המחרת עד שתשקע החמה", ולא ציין שיש דין לאכול מן הקרבן ביום הראשון, אף לא מעט ממנו. כפי הנראה, לדעתו "מצוה לאכול ממנו ביום הראשון" פירושו: מן המילים "ביום הקריבו... יאכל" ניתן להבין שמצותו ביום הראשון בלבד, אבל "תלמוד לומר ממחרת" סותר זאת (ועיין אור שמח שם). גם ב'מדרש הגדול' בויקרא שם, המביא את הספרא, נאמר כסיכום לפיסקה זו: "זה הכלל: יתכוון לאכלו בשני ימים ולילה אחת בינתיים", כלומר, אין שום הפרש בין הימים[3].

לשיטת הרמב"ן וסיעתו, נחלקו אחרונים האם הלילה שבין שני הימים נחשב כיום שלפניו: בשו"ת חכם צבי (סי' קנא) כתב שמצוה לאוכלו ביום דווקא, שהוא "יום הקריבו את זבחו"[4], ואילו הצל"ח (פסחים פח,ב) כתב שהלילה הולך אחר היום שלפניו לעניין זה, כמו שבעלמא בקדשים הלילה הולך אחר היום.

נותר ופיגול באור לשלישי

בגמ' מובאת מחלוקת בדינו של בשר השלמים בלילה זה: לדעת חזקיה עדיין אין בו דין פיגול ונותר, דהיינו שהחושב בשעת ההקרבה לאוכלו אז – אין זו "מחשבת חוץ לזמנו" המפגלת את הקרבן, והקרבן כשר. כמו כן, מי שבפועל אוכל ממנו בלילה זה – פטור מחטאת. ולדעת ר' יוחנן דין הלילה הזה כדין היום שאחריו לענייינים אלו.

הכל מודים שבלילה זה אסור לאכול מן הקרבן, ומאידך, שעדיין לא חלה המצוה לשורפו, כדברי הברייתא המובאת בהמשך הסוגיה: "ביום אתה שורפו ואי אתה שורפו בלילה". לדעת חזקיה, מכיוון שטרם הגיע זמן השריפה – גם איסור האכילה קל יותר, ואין זה "חוץ לזמנו", ואילו לדעת ר' יוחנן, מיד בתום זמן האכילה חל איסור האכילה בכל חומרתו, ומצות השריפה הנדחית למחרת היא ענין בפני עצמו.

הגמ' מביאה ברייתא מפורשת כדעת רבי יוחנן לעניין פיגול: "קדשים הנאכלין לשני ימים ולילה אחת, מחשבין... **ובבשרן – משתשקע החמה של שני ימים**". כך גם נפסק להלכה ברמב"ם לעניין איסור נותר (הל' פסולי המוקדשין יח,י): "ואם קדשים קלים הם, חייב עליהם [משום נותר] **משקיעת החמה של יום שני**"; וכן משמע מדברי הרמב"ם (שם יג,ב) לעניין מחשבת פיגול: "והוא הדין לכל קרבן שחשב עליו בשעת מעשיו שיאכל ממנו **לאחר זמן הראוי לאכילת אותו קרבן**".

יסוד המחלוקת

בחמדת דניאל מבאר שמחלוקתם של חזקיה ורבי יוחנן תלויה בשאלה: מדוע אין שורפים את הנותר בלילה השלישי? לדעת חזקיה, באופן כללי הלילה הוא זמן ראוי לשריפת קדשים, ולפיכך יש לפרש שהתורה מנעה את שריפת השלמים בלילה זה מפני שהקרבן עדיין אינו נותר גמור, ולכן נדחה זמן שריפתו ליום המחרת. ממילא, אין מחשבת פיגול נוהגת ביחס ללילה זה. לעומתו סובר ר' יוחנן, שבכלל לילה איננו זמן הראוי לשריפה, כמו מצוות רבות אחרות שנוהגות ביום ולא בלילה. לפיכך אין להסיק מדחיית המצוה ליום שבלילה עדיין אין זה נותר גמור.

לפי הסבר זה, יש נפקא מינה נוספת בין שתי הדעות, בדין נותר שלא בזמנו, כגון נותר שלא נשרף ביום השלישי והגיע הלילה הרביעי: לדעת חזקיה יש לשורפו, מפני שכעת הוא כבר נותר גמור, וגם הלילה ראוי לשריפה; ואילו לפי רבי יוחנן אין לשורפו בלילה, שאינו ראוי למצות שריפה, אלא להמתין ליום הרביעי.

1. בדברי הרמב"ן לא מפורש לגמרי שמצוה לגמור את כולו, ויותר ברור הדבר במפרשי רש"י: הרא"ם, נחלת יעקב ומשכיל לדוד. לדעה זו, "יכול כולו" פירושו: יכול הכרח לאכול את כולו, ומה שלא יאכל ביום הראשון - לא יאכל עוד.

2. מלשונו ניתן להבין שהוא הדין לנאכלים ליום אחד, שיש עדיפות באכילתם ביום על פני המתנה ללילה (וראה להלן הערה 4), אבל לפי מה שהוגה בו בשולי העמוד, וכך הנוסח בחק נתן, הוא מדבר רק על הנאכלים לשני ימים ולילה.

3. באור שמח (הל' מעשה הקרבנות שם) תלה בשאלה זו את מחלוקת הרז"ה והראב"ד (פסחים נט,א, יח,ב בדפי הרי"ף) האם עשה דהשלמה נדחה מפני אכילת שלמים גם ביומם הראשון.

4. ראיה לדבריו, שמפסוק זה לומדת הגמ' (בעמ' א) שדם נפסל בשקיעת החמה, אם כן "יום הקריבו" אינו כולל את הלילה. מצינו דעה זו בראשונים לגבי הנאכלים ליום אחד, ב'סדר טרויש' (לאחד הקדמונים, ר' מנחם ב"ר יוסף, סי' א), שכתב שעיקר מצותן ביום ולא בלילה (לפי זה הסביר את מנהגו לומר מזמור לתודה בערב יום הכיפורים, למרות שאי אפשר לאכול מן התודה בערב).

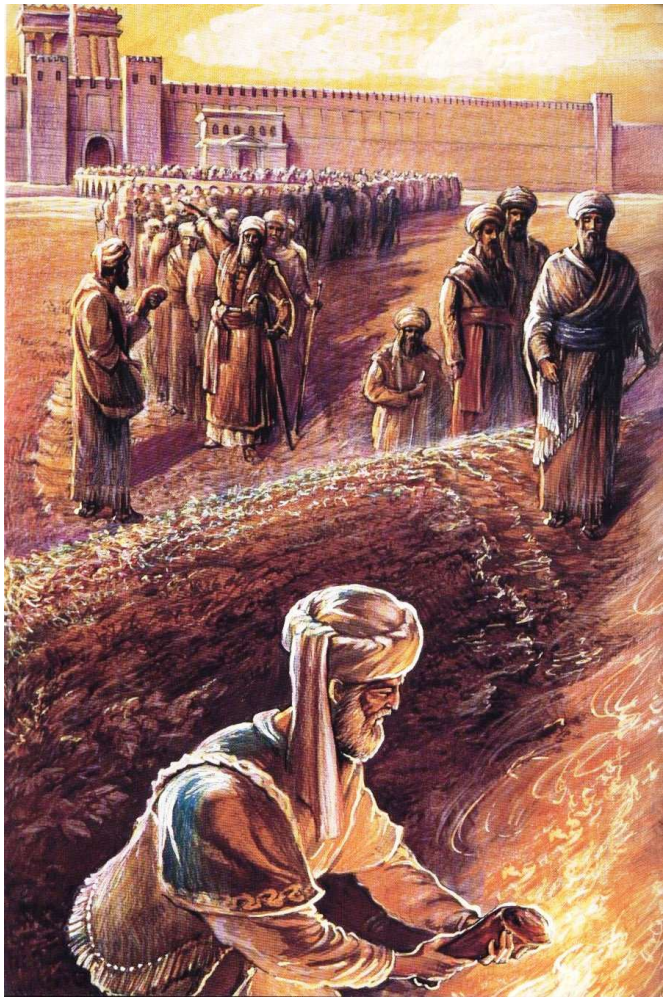

שריפת פסולי המוקדשין מול המקדש. במשנה (פסחים פ"ג מ"ח ופ"ז מ"ח) נאמר, שבשר הפסח שנפסל מחמת שיצא מירושלים או שנטמא - היה נשרף "לפני הבירה מעצי המערכה". אם נותר, היו שורפים אותו בחצרותיהם, אך מי שרצה לשרוף בעצי המערכה - היה רשאי לעשות כן. הגמרא (פסחים פב,א) מסבירה שהקלו חכמים על האורחים בירושלים, שיוכלו לשרוף בעצי המערכה ולא יצטרכו לחפש עצים.

נושא זה נדון במסכת יבמות (עב,ב). הגמ' שם אומרת שרבי יוחנן דרש: "נותר בזמנו – אינו נשרף אלא ביום; שלא בזמנו – נשרף בין ביום בין בלילה"[5], אולם רבי אלעזר אמר לו, שכיוון שבמילה "והנותר" בפסוק "והנותר עד יום השלישי" (ויקרא ז,יז) אותיות 'וה' מיותרות – יש לדרוש ששריפת הנותר אפילו לאחר זמנו היא רק ביום ולא בלילה. זאת, על פי דרשה דומה בתורת כהנים (תזריע פרק א,א) לגבי מילה שלא בזמנה, שאינה אלא ביום. משמע בסוגיה שם שר' יוחנן חזר בו (שער המלך הל' פסולי המוקדשין יט,ה), ובהתאם לדבריו כאן. וכן פסק הרמב"ם (שם): "אף על פי שהשלמים אסורין באכילה מתחילת ליל שלישי, אין שורפין אותן אלא ביום, **בין בזמנו בין שלא בזמנו**". כדעה זו נקטו גם ראשונים אחרים[6].

הלכה זו, שהנותר אף שלא בזמנו אינו נשרף אלא ביום, מבליטה את הנקודה ששריפת הנותר לא נועדה רק לסלק מן העולם את האיסור, אלא יש בה עניין עצמי. כך לשון הרמב"ן (ויקרא ז,יז): "הצריך הכתוב לשריפת פסולי המוקדשים הללו שתהיה ביום, כמו שהקרבת הכשרים ביום"[7].

בקרבן פסח אחרי חצות הלילה

ישנו מצב דומה לשלמים, בו זמן האכילה מסתיים לפני זמן השריפה, והוא בקרבן פסח אליבא דרבי אלעזר בן עזריה, שזמנו מדאורייתא עד חצות, וזמן שריפתו בפועל אינו אלא בבוקר ט"ז בניסן. נחלקו המפרשים בשאלה האם לשיטתו יש נותר ופיגול בזמן שמחצות עד בוקר (ראה בהרחבה במערכה הבאה), ויש מן האחרונים שתלו זאת במחלוקת האמוראים כאן.

בתוספתא בפסחים (ה,י) נאמר: "פסח אין נאכל אלא בלילה ואין נאכל אלא עד חצות, **ואין חייבין עליו משם נותר ואין מחשבה פוסלת בו משם פיגול עד שיעלה עמוד השחר**". לדעת בעל האור זרוע (הל' פסחים סי' רלא), התוספתא הולכת בשיטת רבי אלעזר בן עזריה שזמן אכילת הפסח מדאורייתא עד חצות, ובכל זאת אינו נעשה נותר ופיגול אלא ביום. וכן כותב הריטב"א (ברכות ט,א): "דאע"פ דאין זמן אכילתו אלא עד חצות, אין זמן שריפתו **שיעשה נותר** עד הבוקר".

הצל"ח (ברכות שם) נקט ששיטה זו מתאימה לדעת חזקיה בסוגיה כאן, שדין נותר ופיגול אינו מתחיל מיד בתום זמן האכילה, אלא רק כשמגיע זמן השריפה. ברם, בטורי אבן (אבני שהם, מגילה כא,א) ובקרן אורה ויפה עיניים כאן כתבו שגם ר' יוחנן מודה בהלכה זו לגבי פסח, שקיום מצות האכילה המיוחדת בו אינו אלא עד חצות, ועדיין המשך הלילה איננו "חוץ לזמנו", ואין הדבר דומה להגבלת הזמן שהטילה התורה בקדשים אחרים. לאידך גיסא כתב בטורי אבן שם, שגם חזקיה מודה שיש חיוב נותר ופיגול מעלות השחר, אף על פי שאינו נשרף בבוקר שלמחרת אכילתו, שהוא יום טוב, אלא רק ביום ט"ז בניסן, מפני שדין זה הוא מחמת איסור יום טוב הרובץ עליו, ואינו הגדרה מהותית שטרם הגיע זמן שריפתו. וכך נאמר בגמ' בברכות ט,א: "מועד צאתך ממצרים [כלומר, בבוקר] אתה שורף", כלומר, ראוי לשריפה ולכן נעשה נותר, כפירוש רש"י שם, וכלשון הריטב"א הנ"ל: "זמן שריפתו שיעשה נותר". נמצא, אפוא, שדין הפסח אחרי חצות וביום טוב איננו תלוי במחלוקת האמוראים כאן.

5. וראה גם בירושלמי (שבת פ"ב ה"א), שם מסביר רבי יוחנן שדין שריפת נותר כדין טבילת נידה, שבזמנה אין היא טובלת אלא בלילה, אך לאחר זמנה היא יכולה לטבול הן בלילה והן ביום.

6. תוס' בשבת כד,ב ד"ה בקר שני ורמב"ן ורשב"א שם.

7. הראבי"ה (ח"א, שו"ת סי' קנד) אף העלה אפשרות שיברכו על שריפה זו: "שיש לתמוה למה לא יברך, כיון שמצוה מן התורה לשורפו, ולא דמי לשאר דברים שמעבירים מן העולם רק משום תקלה, ומיהו לא מצינו ברכה עליו".

שריפת פסולי המוקדשין בלילה. לדעת הרמב"ם, הנותר והפיגול נשרפים ביום בלבד, ואילו קדשים טמאים נשרפים גם בלילה. בירושלמי מובאת דעה לפיה כל פסולי המוקדשין נשרפים ביום בלבד.

שריפת שאר פסולי המוקדשין

בגמ' כאן נאמר ששריפת נותר אינה אלא ביום, על פי הפסוק המפורש בו, ויש לברר את דינם של שאר פסולי המוקדשין, אימתי הם נשרפים. בספרא (צו פרק יב,טו) נאמר: "ביום השלישי באש ישרף – בנה אב לכל הנשרפים שלא יהו נשרפים אלא ביום". מכאן שכל פסולי המוקדשין, כפיגול וטמא וחטאת שלא לשמה וכיוצא בהם, נשרפים ביום, ולא רק הנותר (ובדוחק יש לפרש ש"כל הנשרפים" היינו כל הנותרים, ולא רק שלמים). כמו כן נאמר בירושלמי (שבת פ"ב ה"א), שכשם שאין שורפים את הקדשים בלילה כך היה ראוי שלא להדליק שמן של תרומה טמאה בלילה, וההיתר לכך הוא על פי השיטה (שמוזכרת גם בבבלי ביבמות הנ"ל) ששריפת נותר לאחר היום השלישי מותרת בלילה, ושמן תרומה שנטמאה דינו כקדשים אחרי זמנם. הרי שהירושלמי משווה קדשים טמאים לנותר, ולדעה ששריפת הנותר אינה אלא ביום – אף הם נשרפים רק ביום.

מאידך, בגמ' במנחות מו,ב משמע שפסולי המוקדשין נשרפים גם בלילה, ומצינו שם מחלוקת ראשונים בדבר. הגמ' אומרת ששתי הלחם שהובאו ללא כבשים ימתינו "כל זמן הקרבתם" ואז ישרפו מיד, ואין צורך ש"תעובר צורתם" בהמתנה עד למחרת. בפשטות כוונת הגמ' באומרה "כל זמן הקרבתם" שישרפו בלילה, וכן פירשו תוס' שם (ד"ה צורת וד"ה לפי), וכתבו שפסול זה לא נלמד מנותר ששריפתו ביום בלבד. לעומת זאת השטמ"ק שם (אות ג) כתב שכל פסולי המוקדשין אינם נשרפים בלילה, ונדחק לפרש שהגמ' האומרת להמתין "כל זמן הקרבתם" מתכוונת שישרפו מבעוד יום בזמן שאיננו ראוי להקרבה, עיין שם[8]. כדעה זו משתמע בלשון הרמב"ן (ויקרא ז,יז הנ"ל): "הצריך הכתוב לשריפת פסולי המוקדשים הללו שתהיה ביום".

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין יט,ה) פוסק: "אף על פי שהשלמים אסורין באכילה מתחילת ליל שלישי, אין שורפין אותן אלא ביום, בין בזמנו בין שלא בזמנו, **וכן הפיגול** אינו נשרף אלא ביום". משתמע מדבריו שזהו דין מיוחד בנותר ופיגול, ולא בשאר הפסולים. בפרט משמע כך מן ההשוואה למשפט הבא: "ואין שריפת **טמא** ונותר ופגול דוחה את יום טוב", וברישא השמיט את הטמא[9].

לא ברור מה המקור לדמות את הפיגול דווקא לנותר, ובכסף משנה כתב: "נראה שטעמו משום דפיגול ונותר בחדא שייטא שייטי". סברה זו מתחזקת מלשון הרמב"ם בספר המצוות (עשה צא): "שציונו לשרוף נותר... ודין הפיגול והנותר שוין... כי כבר הוציא הפיגול במילת 'נותר'" (ויקרא ז,יז-יח; ועיין גם מערכה קפה, על צירוף נותר ופיגול)[10]. על פי זה, שאר פסולי המוקדשין דינם כטמא, ונשרפים בלילה[11].

יש מקום להבין אחרת ברמב"ם מלשונו בפי"ט ה"א: "מצות עשה לשרוף כל הקדשים שנטמאו... וכן הנותר מצות עשה לשרפו... **ובכלל הנותר – הפיגול וכל פסולי המוקדשין**, הכל נשרפין". הרמב"ם מבדיל בין הטמאים לבין שאר הפסולים, וניתן להבין שכל פסולי המוקדשין דינם כנותר ופיגול, ורק קדשים שנטמאו נשרפים בלילה.

סיכום

שלמים נאכלים במשך שני ימים והלילה שביניהם. יש אומרים שמצוה לאכול את כל הקרבן ביום הראשון, והאכילה ביום השני היא בדיעבד (משמע ברמב"ן, רא"ם, ועוד), ויש אומרים שמצוה להתחיל לאכול בראשון, אך לאו דווקא לגומרו (קרבן אהרן). לדעת הרמב"ם אין עדיפות ליום הראשון על פני השני. לשיטה שיש עדיפות ליום הראשון נחלקו אחרונים האם הלילה שבין שני הימים נחשב כיום הראשון (צל"ח) או כיום השני (חכם צבי).

באור לשלישי השלמים נאסרים באכילה, אבל שריפת הנותר אינה אלא ביום. נחלקו אמוראים האם כבר בלילה

8. אפשר שיש מחלוקת בדבר בין הגמ' לספרא, והיא תלויה במחלוקתם על מקור הדין שפסולי המוקדשין נשרפים: בספרא (צו פרשתא ט,ד) למדו זאת מהפסוק על הנותר: "ושרפת את הנותר באש לא יאכל **כי קדש הוא**" (שמות כט,לד), ומשמע שדינם כמותו, ובהתאם לספרא הנ"ל שכל הנשרפים אינם אלא ביום, ואילו בגמ' בפסחים (פב,ב) נאמר ששריפת כל פסולי המוקדשין הלכתא גמירי לה.

9. רעק"א בגליון הרמב"ם שם ושו"ת נודע ביהודה מהדו"ת או"ח סי' צו; ובהל' יום טוב ג,ט כתב הרמב"ם במפורש שחלה שנטמאה נשרפת בלילה. יש שציינו להל' מעשה הקרבנות ז,ה: "ושריפת כל הנשרפין כשירה בזר ובלילה", אבל נראה שדבריו שם מוסבים רק על חטאות הפנימיות הנשרפות כמצותן, עיין שם.

10. בחסדי דוד הביא מקור לרמב"ם מהתוספתא בזבחים ו,ח: "השלמים והמעשר... וכיון שחשכה חייבין עליה משום נותר ומחשבה פוסלת בהן משם פיגול, ואין שריפתן אלא ביום", ופירש ש"שריפתן" מוסב על הנותר והפיגול. אך אפשר ש"שריפתן" מוסב על השלמים והמעשר וכו', והכי קאמר: למרות שכבר בלילה הם נותר - אין מצות שריפתן אלא ביום.

11. אהל משה זבחים כט,ב, וראה מסקנתו מזה לעניין שהפיגול הוא לאו הניתק לעשה, כמו הנותר, מה שאין כן שאר פסולי המוקדשין.

חל עליהם דין נותר ופיגול, והגמ׳ מכריעה שכן על פי ברייתא מפורשת. ביסוד המחלוקת עומדת כנראה השאלה האם הדין שנותר נשרף רק ביום נאמר רק על היום בו הוא נעשה נותר, או שגם לאחר זמנו אינו נשרף אלא ביום. באחרונים דנו על קרבן פסח אחרי חצות הלילה, האם גם הוא תלוי במחלוקת זו.

לגבי שאר פסולי המוקדשין מלבד נותר, נאמר בספרא ובירושלמי שגם הם נשרפים ביום בלבד. לעומת זאת בבבלי במנחות משמע שהם נשרפים גם בלילה, ונחלקו ראשונים בדבר. ברמב״ם מבואר שפיגול נשרף רק ביום, ומאידך שקדשים טמאים נשרפים גם בלילה, ולא ברורה דעתו לגבי שאר פסולי המוקדשין.

מערכה קל. זמן אכילת קרבן פסח (נז,ב)

קרבן הפסח מוקרב ביום י״ד בניסן בין הערביים, ונאכל בליל ט״ו, ככתוב (שמות יב,ח-י): ״ואכלו את הבשר בלילה הזה... ולא תותירו ממנו עד בוקר״. בדרך כלל, המושג ׳לילה׳ כולל את כל הזמן שמצאת הכוכבים ועד עלות השחר. אף על פי כן, בעניין אכילת הפסח קיימת מחלוקת תנאים בדבר, האם זמנה כל הלילה, או שמא עד חצות בלבד. יש לברר את גדרו ומקורו של זמן האכילה על פי שתי הדעות, ומהי הכרעת ההלכה במחלוקת זו.

הגמ׳ בפסחים (קכ,ב) קובעת, שזמן אכילת מצה זהה לזה של קרבן פסח, ולדעה שזמנו עד חצות – אין יוצאים ידי חובת מצה אחר חצות. עקב כך, מצאנו בפוסקים דיון נרחב בשאלת זמן אכילת הפסח, כשאלה הנוגעת הלכה למעשה לגבי זמן אכילת מצה ואפיקומן.

מחלוקת התנאים

בברייתא (נז,ב) נאמר, שר׳ אלעזר בן עזריה מגביל את זמן האכילה עד חצות, ולדעתו ״בלילה הזה״ אינו כמשמעו, על פי לימוד מגזרה שוה: נאמר בפסח ״ואכלו את הבשר **בלילה הזה**״, וכן במכת בכורות (שמות יב,יב): ״ועברתי בארץ מצרים **בלילה הזה**״, וכשם שמכת בכורות היתה בחצות – כך גם זמן האכילה. ר׳ עקיבא סובר שכל הלילה כשר לאכילת הפסח, ולומד זאת מהפסוק (שם יא): ״ואכלתם אותו **בחפזון**״, דהיינו, עד השעה בה נחפזו ישראל ללכת, בבוקרו של יום ט״ו; אך הגמ׳ (ברכות ט,א) מבארת, שלדעת ראב״ע ה״חפזון״ האמור הוא חפזונם של המצרים בלילה להוציא את ישראל.

הגמ׳ בברכות (שם) מביאה מחלוקת דומה, בביאור הפסוק (דברים טז,ו): ״שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים״: ר׳ אליעזר בן הורקנוס מפרש, ש״כבוא השמש״, שקיעת החמה, הוא זמן האכילה, ו״מועד צאתך ממצרים״, בבוקר, הוא זמן השריפה של הנותר מן הפסח; ואילו ר׳ יהושע מפרש, שזמן האכילה הוא מבוא השמש **עד זמן צאתך**, דהיינו כל הלילה, כדעת ר׳ עקיבא[1].

נמצא, שלכל הדעות זמן אכילת הפסח לדורות צריך להיות כדוגמת ליל יציאת מצרים: לדעת ר״ע, בני ישראל אכלו את פסחם בנחת, למרות חפזונם של המצרים בחצות ״למהר לשלחם מן הארץ״, ואילו לדעת ראב״ע, בני ישראל סיימו את האכילה עם מכת בכורות.

האם לדעת ראב״ע הפסח בחצות נעשה נותר?

בתוספתא בפסחים (ה,י) נאמר: ״הפסח אין נאכל אלא בלילה, **ואין נאכל אלא עד חצות, ואין חייבין עליו משום נותר** ואין מחשבה פוסלת בו משום פיגול **עד שיעלה עמוד השחר**״. מה טעמו של הבדל זה בין איסור האכילה, שחל כבר בחצות, לבין חיוב נותר, שחל רק בעלות השחר? יש שפירשו שתוספתא זו כדעת ר״ע, שאף הוא מודה שמדרבנן זמנו עד חצות, כדלהלן (חסדי דוד), ומכיוון שמן התורה זמנו כל הלילה – אינו נעשה נותר עד הבוקר. אולם באור זרוע (הל׳ פסחים סי׳ רלא) מדייק מהלשון ״אין נאכל **אלא** עד חצות״ שזהו דין דאורייתא (כפי שמדייקת הגמ׳ כאן ממשנתנו, ראה להלן), והסיק מהתוספתא: ״אלמא הא בהא לא תליא״, כלומר, שאע״פ שלראב״ע מדאורייתא אין לאוכלו אחר חצות – לא חל חיוב נותר עד הבוקר[2].

כדעה זו עולה מהגמ׳ בברכות הנ״ל, שתולה את מחלוקת ראב״ע ור״ע במחלוקת ר״א ור׳ יהושע בביאור הפסוק ״מועד צאתך ממצרים״. הגמ׳ אומרת שלדעת ר״א, הסובר כראב״ע, ״מועד צאתך ממצרים״ אתה שורף, דהיינו ״**בבוקר הוא נעשה נותר**״ (רש״י ד״ה שם; ואין הכוונה לשריפה ממש, שהרי אין שורפין קדשים ביו״ט). וכן בריטב״א שם: ״דאע״פ דאין זמן אכילתו אלא עד חצות, אין זמן שריפתו שיעשה נותר עד הבוקר״. כך משתמע גם בתוס׳ שם (ד״ה ר״א), המקשים על ראב״ע מהפסוק ״ולא תותירו ממנו עד בקר״, שמשמע שמותר לאכלו עד הבוקר, ומיישבים: ״לא תעשו דבר שיבוא לידי נותר... שאם לא יהא נאכל עד חצות לא תוכל לאכלו... ואם כן ישאר עד הבוקר״. בדרך זו הלכו כמה

1. גם במכילתא (שמות יב,ח) ובירושלמי (ברכות פ״א ה״א) מובא, שר׳ אליעזר סובר שהפסח עד חצות. בראב״ש (ברכות פ״א סי׳ ט) מובאת גרסה בגמ׳ בברכות לפיה לא נאמר שר׳ יהושע סובר כר״ע, והדברים מתאימים לגרסה המובאת בדקדוקי סופרים שם (מספר ׳בית נתן׳), לפיה נאמר במקום ״והני תנאי כהני תנאי״ ״ואזדו לטעמייהו״, ובהמשך ״ר׳ עקיבא״ במקום ר׳ יהושע, ובדק״ס דחה גרסה זו.

2. על היחס בין שיטה זו לבין מחלוקת חזקיה ור׳ יוחנן בזמן הפיגול והנותר בשלמים עיין במערכה הקודמת.